

Adnan Menderes Dönemi Türkiye Ortadoğu İlişkileri

Hasan YILMAZ¹

Özet

Ortadoğu ve Arap ülkeleriyle işbirliğini vurgulayan Adnan Menderes, komşu ülkeler ve Arap ülkeleri ile sıkı ilişkiler kurmak istemiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyet Rusya'dan yayılan komünizm tehlikesi karşısında ABD merkezli batı bloğuna yaklaşmayı tercih etmiştir. Bu yakınlaşmanın nedenleri arasında ABD'den alınan ekonomik yardımlar ve bölgede lider olma isteği söylenmektedir. ABD ve İngiltere'nin bölgede kurdukları pakta dahil olmuş ve birçok Arap ülkesini pakta davet etmiştir. Arap ülkeleri ile ilişkilerin istenilen seviyede gelişmemesi üzerine son dönemlerde Sovyet Rusya ile de görüşme hazırlıkları yapmıştır. Ancak daha görüşme tarihi kesinleşmeden idam cezasına mahkûm edilmiştir. Menderes 10 yıllık iktidarı boyunca bölgede söz sahibi olabilmek adına her fırsatı değerlendirmek istemiş, Sovyet tehdidi karşısında ABD'nin ve İngiltere'nin yanında yer almıştır. Bu süreçte Bağdat Paketi, Süveyş Krizi, Irak Darbesi, Eisenhower Doktrini gibi gelişmeler dış politikamızda önemli konular arasında yer almaktadır.

Anahtar kelimeler: Adnan Menderes, Ortadoğu, Bağdat Paketi, Süveyş Krizi.

1 İnönü Üniversitesi, SBE Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, e-mail: ylmzhn@gmail.com

Giriş

İnsanlık tarihinde Ortadoğu bölgesi, ilahi dinlerin çıkış noktası, birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış, tarihe önemli notların düşüldüğü yerdir. Semavi dinlerin burada doğmuş olmaları, bu dine mensup kişileri bölge ile ilgilenmeye yöneltmiştir. Ancak son yüzyılda, petrol, doğal gaz gibi doğal kaynaklarının varlığıyla din ve tarih dışındaki nedenlerle de ilgi görmeye başlamıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, bir yanda başta ABD olmak üzere bazı güçlü batılı devletler ve diğer yanda Sovyetler Birliği'nin öncelikli hedef alanıydı. Çünkü bölge her açıdan ülkelerin gücüne güç katacak bir bölge olmuştur.

Menderes Dönemi Türkiye Ortadoğu İlişkilerinin nasıl geliştiğine bakmadan önce, Menderes öncesi son durumun ne olduğuna da bakmak gerekmektedir. Çünkü 28 Mart 1949'da Türkiye, İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olmuştur. Diğer yandan 1948 ve 1949 yıllarında yaşanmış bir Arap- İsrail savaşı bulunmaktadır. Bu savaş bölge için önemli neden ve sonuçlar doğurmuştur.

Menderes iktidara geldiğinde vakit kaybetmeden kapsamlı bir ekonomik kalkınma hamlesini gerçekleştirmek istemiştir. Türk modernleşme çabalarının eksik yanlarından biri olan ekonominin gelişmesi için ekonomik kalkınma programları uygulanmak istenmiştir. Ancak bu programlardan önce ülke güvenliğinin sağlanması gerekmektedir. Bu amaçla Batı'nın kolektif güvenlik sistemi içince yer almak dış politikada ilk uğraş verilmesi gereken konu olmuştur. Aslında bunun aynı zamanda batıdan ekonomik destek sağlamak için de önemli bir adım olduğu düşünülmüştür. Bu noktadan hareketle Türk dış politikasının ilk temel hedefinin güvenlik ve buna bağlı olarak da Sovyet yayılmacılığının önlenmesi olduğunu söylemek mümkündür (Seydi, 2011: 3). Adnan Menderes güçlü bir ülke olabilmek için güçlü ekonomi ve güvenli bir ülkenin gerekliliğini savunmuştur. Ancak bağımsız ve güçlü bir ekonomiye sahip olabilmenin yolu ülke güvenliğini sağlamaktan geçtiğinin farkındadır. Bu süreçte ülke dışında yaşanan olaylar Menderes hükümetini zor durumda bırakmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti İkinci Dünya Savaşı'nda herhangi bir tarafta yer almamasına karşı, jeopolitik ve coğrafi nedenlerle savaşın siyasal ve ekonomik sonuçlarından oldukça etkilenmiştir. Savaş süresince bir anlamda yalnızlık siyaseti ve tarafsızlık politikası uygulayan Türkiye, savaş sonrasında oluşan yenedünya düzeninde kendine yer bulmaya çalışmıştır.

Adnan Menderes'in batı yanlısı politikalar izlediği söylenebilir. Dünyada oluşan yeni düzende ve soğuk savaşın başlangıcı olarak kabul edilen bu dönemde pek fazla seçeneğinin olmadığı da bir gerçektir. Bir yanda Sovyetler Birliği tarafından yayılan komünizm tehdidi diğer yanda ABD önderliğinde batılı güçlü ülkeler bulunmaktadır. Diğer seçenek olarak tarafsızlık veya yalnızlık politikaları olduğu bir gerçektir. Ancak böylesine siyasal karışıklığın içinde idealist bir politika izleyebilmek için sosyal, siyasal ve ekonomik anlamda güçlü olmak gerekmektedir.

1950 genel seçimlerinde ilk defa çok partili sistem uygulanmış ve Demokrat Parti iktidara gelmiştir. Ekonomik açıdan ABD'nin yardımlarıyla ilerleyen, sanayi, istihdam, eğitim, kültür, sağlık gibi önemli konularda yetersiz kalan ülkemizin, iki kutuplu dünya düzeninde ABD öncülüğündeki Batı bloğunda yer alışı görülmektedir.

Batı bloğunda yer almak ve batı yanlısı olmak fikri sadece Adnan Menderes döneminde ortaya çıkmış politikalar değildir. Osmanlı'da özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde batılılaşma fikirleri vurgulanmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında bile çağdaş muasır medeniyetler tabiri ile batılı ülkeler gösterilmiştir. Diğer yandan İkinci Dünya Savaşı sonrasında, 1948'de, ABD'nin büyük çabalarıyla İsrail'in kurulmasıyla birlikte, İsrail'i ilk tanıyan Müslüman ülke Türkiye olmuştur. Bu dönemde Adnan Menderes'in iktidarda olmadığını ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidarda olduğunu hatırlatmak gerekir.

1. Menderes Dönemi Türk Dış Politikası

14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlerde DP oyların % 55,2'sini, CHP ise % 39,6'sını aldı. DP milletvekilleri TBMM'de 416 sandalye alarak

önemli bir başarı sağlamıştı. CHP 69, MP 1 milletvekili çıkarabilmiştir. Mecliste bir sandalyede bağımsız milletvekiline aitti (TÜİK, 2012: 25). DP dönemi büyük umutlarla başlamıştır. TBMM tarafından Cumhurbaşkanı seçilen Celal Bayar, DP genel başkanlığından istifa etmiştir. Bu görev başbakan olan Adnan Menderes'e verilmiş ve Refik Koraltan TBMM Başkanı, Fuat Köprülü Dışişleri bakanlığına getirilmiştir (Akşin, 2004: - 231). DP' nin seçimleri kazanması ile birlikte hem çok partili sistem gerekliliğini kanıtlamış hem de demokratikleşme yolunda önemli adımlar atılmıştır. Bu dönemde iç ve dış politikada önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bir yandan Kıbrıs sorunu, diğer yandan Ortadoğu' daki gelişmeler dış politikada ana gündem maddeleri olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, Türk dış politikası realist bir perspektif etrafında gelişmiştir. Sovyetler Birliği'nin savaştan sonra Doğu ve Güney Avrupa'da komünist ve sosyalist partileri desteklemesi, Doğu Almanya'dan ve İran'dan askerlerini çekmemesi ve Türkiye'den Kars, Ardahan'ın devri e Boğazların ortak savunulması gibi talepleri karşısında, dış politikada realist paradigmaya müracaat etmelerini sağlamıştır. Ya Sovyet taleplerini kabul edecek, ya da Sovyet tehdidine karşılık başka bir gücün yanında olacaklardı. Yalnızlık veya tarafsızlık politikası ise o günkü uluslararası sistem şartları ve ülkenin güç yapısı dikkate alındığında uygulaması imkânsızdı. ABD bu konuda en önemli güç sayılıyordu. Bununla beraber Türk-Amerikan ilişkileri önemli olmuştur. Çünkü Amerika için Türkiye, sadece NATO üyesi değil, aynı zamanda Basra Körfezi'nin güvenliği içinde anahtar ülke konumundadır. Tarihi, coğrafyası, nüfusu, siyasi ve askeri donanımı itibarıyla ABD için gözden çıkarılamayacak bir müttefiktir. ABD Türkiye'yi bölgedeki dengeleri etkileyebilecek bir devlet olarak görmüştür (Gözen, 2009: 129).

Adnan Menderes'in genel politika anlayışı milli irade kavramına dayanmaktadır. Çoğunluğu elde eden bir parti olarak milli iradeyi de temsil ettiği düşüncesindedir. Milli irade kavramından yola çıkarak, bir yandan izledikleri politikanın halk tarafından kabul edileceğini, bir taraftan da halk adına konuşma ve muhalefeti susturma hakkına sahip olduklarını düşünmüşlerdir (Yetener, 2007: 45). DP ve Menderes

iç politikada önemli kazanımlar elde etmiştir. DP siyasi programlarına en önemli madde olarak demokrasiyi vurgulamaktaydı. 10 yıl boyunca ekonomik ve sosyal kalkınma adına işler yapmıştır. Fabrika, baraj, köprü, liman, yollar yapılmıştır. Ancak her seferinde ekonomi ve laiklik konusunda çok sert dillerle eleştirilmiştir.

DP ve Menderes'in dış politikasını hiç kuşkusuz 1945 'te sona eren İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişmeler belirlemiştir. Birleşik Krallık, Sovyetler Birliği, ABD ve Fransa'nın önderliğinde 18 ülkeden oluşan Müttefik Devletler ile Almanya, İtalya ve Japonya'nın önderliğinde 6 ülkeden oluşan Mihver Devletler arasında insanlık tarihinin en kanlı savaşı yaşanmıştır. 1945'te Müttefik Devletlerin Almanya ve Japonya'ya karşı zaferiyle sonuçlanan savaşın sonuçları oldukça önemlidir. Savaş sonrasında iki kutuplu dünya düzeni oluşmuştur. Savaş sonrasında 1949'da 12 batı ülkesi NATO'yu kurmuş, buna karşılık SSCB ise 8 sosyalist ülke ile birlikte Varşova Paktı'nı kurmuştur. Bir tarafta ABD, diğer tarafta Sovyetler Birliği iki süper güç olarak ortaya çıkmışlardır. Bu yeni dünya düzeni her ülke gibi Türkiye'yi yakından ilgilendirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Stalin acelece Türkiye'den Kars, Ardahan, Artvin illeri ve Boğazlar üzerinde kontrol hakkı istemiştir. Bu düşmanca tavır karşısında Türkiye, hem NATO'ya yönelmiş, hem de ABD çıkarlarına uygun politikalar izleyerek Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da gelişmesini engellemiştir (Bozdağ, 2004: 174). İkinci dünya savaşının güçlü ülkelerinden biri olan Sovyetler Birliği'nin esas amacı, Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini zayıflatarak, Türkiye'yi kendi müttefiki haline getirmektir.

Türkiye Ortadoğu ülkeleri ile de daha yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1 Kasım 1950'de TBMM açılışında yaptığı konuşmasında Türk Hükümetinin, Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasındaki Sadabad Paktı'nın canlandırılmasından büyük memnuniyet duyacaklarını ifade etmiştir. Ancak Türk Hükümeti, Arap Devletlerinin Kore'ye yapılan Birleşmiş Milletler müdahalesine karşı sergiledikleri olumsuz tavra şiddetle karşı çıkmış ve bu konuda ilgili Arap hükümetlerine sunumlar yapmıştır. Mısır Hükümeti, Türkiye

ile bir dostluk antlaşması imzalanması önerisinde bulunmuş ve Türk Hükümeti bu öneriye Irak ile 1946'da yaptıkları anlaşmayı temel alarak bir taslak hazırlayabilecekleri cevabını vermiştir (Yeşilbursa, 2010: 70). Türkiye'nin batı yanlısı görünümünün elbette ki bir takım nedenleri vardır. İlki, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan güvenlik endişesi ve ikincisi Sovyetler Birliği'nden gelebilecek komünizm tehdidi ve ekonomik sorunlar olarak gösterilmiştir.

1953'te Devlet Başkanı Stalin'in ölmesinden sonra yerine geçen Malenkov ve 1955'de başkan olan Kruşçev gerilimden uzak bir uluslararası ilişkiler politikası izlemişlerdir. "Barış içinde bir arada yaşama" ilkesi benimsenmiş ve bu tutum Türkiye'ye karşı da yansıtılmıştır. 1953'te gönderilen notada daha önceki notanın aksine Türkiye lehine söylemlerde bulunmuşlardır. Ancak Menderes hükümeti somut deliller olmadıkça bu söylemlerin etkisiz olduğunu bildirmiştir. SSCB'nin bu fikrine sıcak bakılmamıştır (Yetener, 2007: 86- 87).

1.1. Türkiye'nin NATO Üyeliği

ABD'nin soğuk savaşın başında Türkiye'ye yaptığı yardımlar göz önüne alındığında, Türkiye'nin batı bloğuna yönelmesinin çift taraflı olarak gerçekleştiğini söylemek doğru olacaktır. ABD önce Truman Doktrinini Türkiye ve Yunanistan'a yönelik uygulamaya koymuş, sonrasında da Batı Avrupa'ya yönelik Marshall yardımlarının Türkiye'yi kapsamasını sağlamıştır. ABD'nin tüm bu girişimlerini, SSCB'yi çevreleme politikasının bir parçası ve Türkiye'nin Sovyetler etkisine girmesini önleme çabası olarak değerlendirebiliriz. Diğer bir adım ise Sovyet tehdidine karşı NATO'nun kurulmasıdır (Yetener, 2007: 51).

Türkiye Nisan 1949'da ABD öncülüğünde kurulmuş olan NATO'ya üyeliği için ilk başvurusunu yapmış, ancak üye devletlerin büyük çoğunluğunun olumsuz bakması nedeniyle istediği cevabı alamamıştır. Demokrat Parti ve Menderes'in iktidara gelmesinin hemen ardından Kore Savaşı'nın yaşanması ve Türkiye'nin ABD müttefiki olarak Kore'ye asker göndermesi NATO üyesi devletlerin görüşlerini biraz olsun değiştirmiştir.

Türkiye'nin NATO üyeliği hususunda en çok itiraz edenler, başta İngiltere olmak üzere Norveç, Danimarka, Hollanda ve Belçika'dır. İngiltere'nin itirazının ardındaki en büyük neden Ortadoğu'daki çıkarlarıdır. Sovyetlerin Ortadoğu üzerindeki emellerini kendisi açısından büyük bir tehdit olarak algılayan İngiltere, Ortadoğu'ya yerleşmenin yolunu aramaktaydı. Bu politika çerçevesinde İngiltere ancak Ortadoğu savunma sistemine katılması şartı ile Türkiye'nin NATO üyeliğini desteklemeye karar vermiştir. Hollanda, Belçika, Danimarka gibi devletler ise, Sovyet tehdidinde yoğun bir şekilde maruz kalan Türkiye'nin NATO'ya katılmasına karşılık Sovyetlerin sert bir tepki göstermesinden çekinmiş ve bunu bir güvenlik sorunu olarak değerlendirmişlerdir (Bulut, 2008: 39). İngiltere Ortadoğu'daki çıkarlarını devam ettirebilmek için Türkiye ve Mısır'ın da içinde bulunduğu bir Ortadoğu komutanlığı kurmayı planlamış ve Türkiye'nin bu savunma sistemi içinde yer almasını istediğinden NATO üyeliğine karşı çıkmıştır. Batı Avrupa Ülkeleri de Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesinin Sovyetler Birliği'ni kızdıracığını, bunun da kendilerine zarar vermesinden korktukları için istekli davranmadığı düşünülmüştür (Duman ve Birsnel, 2012: 307). NATO üyesi devletler arasında özellikle İngiltere'nin Ortadoğu'daki planı diğer devletlerden çok farklı olmuştur. İngiltere bu bölgede sömürgecilik anlayışını en fazla uygulayan ülkedir. ABD'nin yükselen gücünü ve Sovyetler'in karşı politikalarını dikkate alarak bölgede her türlü işbirliğinde söz sahibi olmak istemiştir. Ancak bütün bunları ön planda değil arka planlarda kalarak yapmaya çalışmıştır.

DP'nin ilk hükümet programında BM'ye bağlı kalmaya, geleneksel olarak nitelendirilen İngiliz ve Fransız ittifakına ve ABD ile kurulan dost ve yakın ilişkiye devam edileceği belirtilmiştir. Bu ülkelerle ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Adnan Menderes'in her fırsatta söylediği ülkenin jeopolitik özelliği ve önemi ilk hükümet programında vurgulanmıştır. Akdeniz güvenliğinin sağlanmasında çok önem taşımasının yanı sıra tüm dünya barışının sağlanmasında en önemli yeri teşkil eden Ortadoğu bölgesiyle daha sıkı ilişkiler kurulması gerektiği belirtilmiştir (Yetener, 2007: 52). Ortadoğu bölgesinin önemini her fırsatta vurgulayan Menderes, bu düşüncesini

iktidarda kaldığı sürelerde yinelemiş ve bu bölgelerde yer alan ülkelerle olan ilişkilerini yoğunlaştırmak istemiştir.

DP'nin dış politik vizyonunu hükümet programından sonra kamuoyuna ilk duyuran Dışişleri Bakanı Furat Köprülü olmuştur. 27 Mayıs 1950'de verdiği ilk demecinde, programı bir ölçüde tekrar edip Batı ittifakına bağlılığı vurgulamış, ancak aynı zamanda Türk Dış Politikası'nda diğer bölgelerin de önemli olduğunun altını çizmiştir. Arap devletleriyle özellikle İran, Filistin, Hindistan ve Endonezya ile ilişkilerin geliştirildiğini, Arap devletlerinin hem kendi aralarında, hem de İsrail'le olan anlaşmazlıklarını uzlaştırmaya çalışacaklarını belirtmiştir (Yetener, 2007: 52).

Sovyet etkisinin en fazla yayılmaya müsait bölgesi olarak görülen Ortadoğu; Menderes hükümeti için jeo-stratejik olarak önemli bir bölge sayılmıştır. Menderes'in bölgeye yönelik dış politika hedefleri Sovyet yayılmacılığının önlenmesi, bölgede istikrarın sağlanması ve Arap-İsrail çatışmasının sona erdirilmesidir. Bu hedefleri gerçekleştirmek adına Menderes'in en yoğun mesaisini de Ortadoğu'ya yönelik harcadığını belirtmek gerekir. Bunun en önemli gerekçesi; Türkiye'nin kendi güvenlik kaygısından kaynaklı ve doğu sınırlarını güvence altına almak istemesidir (Yetener, 2007: 53).

SSCB ile ilişkileri belirleyen faktör soğuk savaş politikalarıdır. Türkiye'nin karşı blokta olması ve topraklarında Amerikan üssü ve füzeleleri bulundurması Sovyetler için bir tehdit unsuruydu. Türkiye içinse en büyük tehdit SSCB ve yayılımcı politikalarıydı. Komünizm mevcut rejimin en büyük düşmanıydı. İki ülke özellikle Ortadoğu bölgesi politikalarında karşı karşıya gelmiştir (Yetener, 2007: 86).

1954 yılına kadar yoğun biçimde alınan dış yardımların etkisiyle olumlu gelişmeler gösteren ekonomi, yardımların azalması, plansız ekonomi ve tarım sektörünü darboğaza iten kuraklığın da büyük etkisi ile olumsuz hale dönüşmüştür. Diğer yandan Kore Savaşı sırasında tahıl stoku yapan ABD ve Kanada'nın, savaş sona erince bu ürünleri piyasa sürmesiyle Türkiye'nin başlıca ihraç ürünü olan buğdayın fiyatının hızla düşmesi de ekonomiyi olumsuz etkiledi (Oran, 2002: 560).

1948- 1954 döneminde, başta ABD olmak üzere yabancı ülkelerden alınan yardımlar kalkınma girişimlerinin maliyetini çok büyük oranda karşılarken, 1955'e gelindiğinde bu oran % 10'a düşmüştür. Yatırımların yavaşlaması ve tarım sektöründeki durgunluk ihracatın hızla azalmasına, dış ticaret açığının büyümesine ve döviz rezervlerinin erimesine yol açmıştır. Hükümet bu durumu bazı malların ithalatına kısıtlamalar getirerek düzeltmeye çalışmıştır. Bu kez dışa bağımlı sektörlerdeki büyüme yavaşlamıştır. Enflasyon yükselmeye başlamış, siyasi itibarı sarsan bu ekonomik darboğazı aşmanın tek yolunun daha çok Amerikan yardımı almak olduğu düşüncesiyle, 1955 yılından itibaren Başbakan Adnan Menderes sık sık ABD makamlarına başvurmaya başlamıştır. Bir yandan da Türkiye'nin 1947'de katıldığı IMF'den daha çok borç alınabilmesi çalışmaları başlatılmıştır. Ancak Türkiye aradığı desteği görememiştir. ABD bu tarihten itibaren isteklerini ilişkileri gerginleştirmemek için doğrudan değil, IMF üzerinden Ankara'ya iletmeye başlamıştır (Oran, 2002: 560).

2. Adnan Menderes'in Ortadoğu Politikası

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Ortadoğu'daki devletlerin bazıları, sömürgecilikten kurtularak bağımsızlıklarını kazanırken, bu süreçlerini daha erken tamamlayan Mısır, Suriye, Irak, Lübnan, Ürdün, Suudi Arabistan ve Yemen Mart 1945' te bir araya gelerek Arap Birliği Paktı'nı imzalamışlardır (Yetener, 2007: 93).

Menderes Hükümeti ABD ve IMF yardımlarına başvurmuş olsa da tam olarak istediği yardımı alamamıştır. ABD'nin ekonomi konusunda bazı önerilerine karşı çıkmış ve ekonomiyi düzelterek bir yardım alamamıştır. 1952'de ABD başkanlığına seçilen Dwight David Eisenhower ve Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, SSCB ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin liderliğindeki komünist tehlikenin bütün dünyayı tehdit ettiği inancını taşımıştır. Bu bağlamda Eisenhower "Yeni Bakış Stratejisi" adını taşıyan bir Ulusal Güvenlik Konseyi kararını Ekim 1953'te açıklamıştır. Bu kararda dört ana başlık bulunmaktaydı. Bu başlıklar; Sovyet askeri tehdidini caydırmak için kitlesel karşılık stratejisi, Doğu Avrupa ülkelerinin

SSCB ile ilişkilerini bozmak adına yoğun propaganda yapılması, komünist tehdit altındaki ülkelerde CIA'in gizli operasyonlar yürütmesi, Truman döneminde başlatılan çevreleme politikasını genişleterek devamı ve Ortadoğu ile Asya-Pasifik bölgelerinde yeni ittifak kurulmasıdır (Oran, 2002: 563). ABD Başkanı Eisenhower şüphesiz mesaisinin büyük bir bölümünü çevreleme politikasına ayırmıştır. Bir yandan müttefik ülkeler ile ikili ilişkileri geliştirmiş, diğer yandan tarafsız ve bağlantısız ülkeler komünizm tehdidine karşı ittifaklar kurmaya çalışmıştır.

Soğuk savaş döneminin başlarında Ortadoğu'da önceden hâkimiyet kurmuş olan Avrupa Devletleri yavaş yavaş güçlerini kaybetmiş, en son İngiltere söz sahibi kalmış ve bölgede üsleriyle var olmaya devam etmiştir. Ancak bölgede İngiltere'ye karşı tepkiler yükselmeye başlamış, İngiltere de bunun üzerine bölgede rolünü ABD'ye devretmiş, böylece dolaylı da olsa buradaki üslerini koruyabilmiştir. Bu dönemde ABD için de Ortadoğu önem kazanmaya başlamıştır. Çünkü ABD hem bölgedeki kaynakları ve stratejik noktaları fark etmiş, hem de bölgeye giderek nüfuz etmeye başlayan SSCB'yi de durdurmayı ve bölgeden uzaklaştırmayı hedeflemiştir. Böylece Ortadoğu bölgesi soğuk savaş döneminde dünyanın en stratejik bölgesine dönüşerek, burada güç boşluğunu doldurmak isteyen iki kutbun karşılaşma noktası olmuş ve sıcak savaş çıkma riskini de taşımıştır (Yetener, 2007: 94).

İsrail'in Mayıs 1948'de bağımsızlığını ilan etmesinin ardından, Mısır, Suriye, Ürdün, Lübnan ve Irak orduları Filistin için İsrail'e karşı savaş açmıştır. Sayıca İsrail ordusundan üstün olan Araplar başarı elde edememiştir. Diğer yandan İsrail, Filistin topraklarının 4/5'ine fiilen sahip olmuş, savaşı izleyen 2 yıl içinde nüfusu ikiye katlamıştır. BM Genel Kurulu, Aralık 1948'de ABD, Fransa ve Türkiye temsilcilerinden oluşan Filistin Uzlaştırma Komisyonu kurulmasına karar vermiştir. Bu komisyonda yer alarak Türkiye Araplardan uzaklaşmış sayılmıştır. Çünkü Araplar bu komisyon aleyhine oy verirken, Türkiye komisyon lehine oy vermiştir. Bu tutumun Truman Doktrini ve Marshall yardımlarının yürürlüğe girmesinden kaynaklandığı ve Türkiye'nin tamamen batı yanlısı bir politika izlediği düşünülmüştür (Merih, 2006: 167- 168).

Türkiye'nin NATO'ya kabulü ve Ortadoğu Komutanlığı tekliflerine verdiği destek, Sovyetlerin 1946'dan beri ilk kez Türkiye'ye doğrudan baskı uygulamasına neden olmuştur. 1951 yılı Kasım ayının başında Sovyet Hükümeti tarafından Türk Hükümetine verilen bir notada, Sovyet Hükümetinin Türkiye'nin NATO'ya bağlılığını ve Türk topraklarında Amerikan desteğiyle üsler yapılmasını Emperyalist güçlerin Türkiye'yi Sovyetler Birliği'ne karşı saldırgan amaçları için kullanacaklarının bir göstergesi olarak değerlendirdiğini bildirmiştir. Bu notayı 24 Kasım'da yapılan ve "Kurulması önerilen Ortadoğu Komutanlığı'nın saldırgan niyetler taşıdığını ve Türkiye'nin ve komutanlığın diğer kurucu üyelerinin komutanlığın kurulmasından kaynaklanabilecek olası durumlardan sorumlu olacağını" belirten bir başka nota izleyecektir (Yeşilbursa, 2010: 73- 74). Türkiye bu notalara oldukça sakin bir tavırla karşılık vermiş ve kendi savunma stratejisi olarak cevaplamıştır.

SSCB'nin genel olarak soğuk savaşın en başından beri amacı, Ortadoğu'da nüfuz edip, Batı nüfuzunu buradan kırmak olmuştur. Bölge devletleri SSCB'ye bu amacından dolayı sert tepki göstermemiş ve rahatsız oldukları batılı devletlere karşı Sovyetler Birliği'ne yakın durmuşlardır. Hatta kapitalizmi reddeden Ortadoğu'daki rejimler zaman zaman İslam sosyalizmi olarak anılmıştır. Askeri ve otokratik yapıların da benzerlikleri etkili olmuştur. Zamanla bölgede en çok Mısır ve Suriye SSCB'ye yakınlaşmıştır (Yetener, 2007: 94).

Truman döneminde Ortadoğu'nun savunulması için düşünülen İngiliz patentli Ortadoğu komutanlığı ve onun benzeri olan Ortadoğu Savunma Örgütü 'nden sonuç alınamamıştır. Yeni ABD yönetimi Başkan Eisenhower ve Dışişleri Bakanı John Foster Dulles Ocak 1953'de Ortadoğu için şunları söylemiştir: "Ortadoğu'da komünistlerin Arapları İngilizlere ve bize karşı fanatik bir nefrete sevk etmeğe çalıştıklarının görüyoruz. Bu bölge, dünyanın bilinen en büyük petrol rezervlerine sahiptir. Sovyetlerin bölgeye ilgisi de Stalin'in, 1940'da Hitler'e söylediği ve Ortadoğu'nun Sovyet isteklerinin merkezi olarak görülmesi gerektiği yolundaki sözlerinde açıkça görülmektedir. Bu bölge, muhtemel düşmanlarımızın eline geçtiği takdirde, ekonomik güç dengesinde büyük

bir değişikliğe yol açacaktır. Öte yandan, bu bölge Avrupa'nın Asya ile bağlantısını temin eden hayat yoluna yani Süveyş Kanalı'na da sahiptir" (Merih, 2006: 169). İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD, Sovyetler birliği'nin bölgede etkisini azaltabilmek adına girişimlerde bulunmaya ve bölge ülkeleri ile iyi ilişkiler içinde olmaya karar vermişti. Başkan Eisenhower ve Dışışleri Bakanı Dulles zaman kaybetmeden bölgedeki ülkelere ziyaretler gerçekleştirmiş ve komünizm tehdidine vurgu yapmaya çalışmıştır.

Dulles Haziran 1953'de Ortadoğu gezisiyle ilgili bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor Eisenhower başkanlığındaki Milli Güvenlik Kurulu'nda onaylanmıştır. Bu rapora göre; Ortadoğu Savunma Teşkilatı, yakın zamana ait olmaktan öte, geleceğe ait beklenti olmuştur. Arap memleketlerinin çoğu İsrail, İngiltere ve Fransa ile olan anlaşmazlıklarıyla o kadar meşguller ki, Sovyet komünizmine pek az önem vermiştir. Bununla beraber, Sovyetler Birliği'ne yakın olan kuzey kuşağında yer alan ülkeler (Türkiye, Pakistan, Irak, İran, Suriye) bu tehlikenin farkında olmuştur. ABD komünizme karşı duracak ülkelere yardımda bulunacaktır." (Merih, 2006: 173). ABD Dışışleri Bakanı Dulles, Mısır, Suriye ve Ürdün gibi birçok arap ülkesinin Sovyetlerden daha çok İsrail tehditlerinden tedirgin olduklarını anlamış ve ABD Arapları rahatlatmaya çalışmıştır.

2.1. Bağdat Paktı

Adnan Menderes ile görüşen ABD Dışışleri Bakanı Dulles Sovyet tehdidine karşı Türkiye'den Ortadoğu savunmasının nasıl çözülebileceğini öğrenmek istemiştir. Menderes, dünyanın iki guruba ayrıldığını, tehdidin komünist guruptan geldiğini, özgür gurubun birleşip güçlenmesinin gerektiğini belirtmiş ve daha sonra Orta doğudaki durumu anlatmıştır. Türkiye olmadan Orta doğu savunmasının kurumsal kalacağını, Orta doğu savunmasında yeni girişimlerin gerektiğini ve bu sistemin belkemiğinin Türkiye olması gerektiğini söylemiştir (Merih, 2006: 169- 171).

Türkiye'nin Ortadoğu savunma örgütünde liderliği yüklenmeye istekli görünmesinden sonra, sırada olan sorun, bu örgüte hangi devletlerin

katılacağı olmuştur. Katılım için ilk istekli devlet Pakistan olarak belirlenmiştir. Pakistan Komünizm tehlikesine karşı duyarlı, ancak direkt olarak Sovyet tehlikesi ile karşı karşıya değildir. Keşmir sorunu nedeniyle Hindistan'la arası gergin bir durumda olduğundan, savunmasını güçlendirmek için ABD'nin destekleyeceği bir ittifakın içinde yer almak istemiştir (Merih, 2006: 173).

NATO'ya üye olan Türkiye, kara olarak Güney Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na deniz kuvvetlerinde ise kurulacak Ortadoğu Komutanlığı'na bağlanmıştır. Menderes'in bölgeyle ilk temasları da komutanlığın kurulmasına yönelik olmuştur. İlk olarak Mısır'a davette bulunulmuştur. Ancak Mısır hiç taviz vermeden reddetmiştir ve söz konusu komutanlık projesi hayata geçirilememiştir.

1953'de ABD'de Eisenhower'ın başkan olmasıyla, ABD Ortadoğu bölgesiyle daha çok ilgilenmeye ve aktif politika izlemeye karar vermiştir. ABD Kuzey Kuşak projesinden bahsetmiş ve Türkiye'yi ikna ederek dahil etmiştir. Türkiye bu arada Ortadoğu'nun doğu kapısı olan Pakistan ile işbirliğine yönelmiştir. Pakistan ise anlaşmazlık yaşadığı Hindistan'ın SSCB ile yakın ilişki kurması üzerine ABD'nin teknik ve ekonomik desteğini almıştır. Daha sonra ise Türkiye ile Pakistan arasında Nisan 1954'de işbirliği anlaşması imzalanmıştır (Yetener, 2007: 96- 97).

Menderes Mısır'dan istediği desteği alamayınca Irak'a yönelmiştir. Irak ise Mısır'ın bölgedeki gücü karşısında olumsuz etkilenmemek adına ABD'den askeri yardım almıştır. Menderes Suriye ve Lübnan'a da davette bulunmuştur. Lübnan öneriyi hemen reddetmemiş, Arap devletlerine danışmak istemiştir. Suriye ise Mısır'ın da etkisiyle sert tepkilerle reddetmiştir (Yetener, 2007: 98).

1955'de Arap Birliği Ortak Güvenlik Paketi'na taraf ülkeleri toplayan Mısır, Türkiye ve Irak'ın eleştirilmesini sağlamıştır. Irak'ın batıya yakın politika izlemesini eleştiren Mısır ve ABOGP üyeleri, Türkiye'yi İsrail ile olan ilişkileri, İngiltere, ABD ve Fransa gibi emperyalist devletlerle kurmak istediği savunma paketi gerekçesiyle suçlamıştır. Sonuçta Mısır'ın Arap devletlerini ikna çabaları etkili olmuş işbirliği Irak ve Türkiye arasında yapılmıştır. Anlaşmaya sırasıyla İngiltere, Pakistan ve İran'ın

dahil olmasıyla Kasım 1955’de pakt tamamlanmıştır. Paktın merkezi Bağdat’tır ve içinde ekonomik ve askeri iki komite kurulması kararlaştırılmıştır. Mısır’ın ardından Bağdat Paktı’na SSCB’den de tepki gelmiştir. Menderes’in kurmaylarının ise kuşkusu kalmamıştır. Fuat Köprülü paktı Ortadoğu’nun NATO’su olarak görürken, Celal Bayar ise realist bir örgüt olarak tanımlıyordu. Menderes için ise Pakt; Türkiye’nin yakın ve Ortadoğu’daki liderliğinin ve aktif politikasının doğal bir sonucudur (Yetener, 2007: 99- 100). Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan Mart 1955’te ortak beyanat verip pakta katılmayı reddetmişlerdir. Lübnan ve Ürdün de pakta dahil olmamıştır. Menderes her seferinde ABD’yi pakta dahil etmek istemiş, ancak ABD daimi konseyde gözlemci statüde olmayı tercih etmiştir.

ABD Pakistan’a silah yardımı yapmak için bölgede kurulacak savunma paktına katılmalarını şart koşmuştur. Bu sırada Türkiye ile Pakistan arasında da olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Diğer yandan Irak’ta Başbakan Nuri Sait Paşa, Ortadoğu’da Sovyetlere karşı batılılarla işbirliğinden yana olmuş ve ABD yardımıyla ülkesini güçlendirerek Arap dünyasında öne çıkmak istemiştir.

Karşılıklı ziyaretler sonucunda 24 Şubat 1955’de Menderes ve Nuri Sait Paşa arasında karşılıklı işbirliği Antlaşması (Bağdat Paktı) imzalanmıştır. Pakta aynı yıl, Nisan’da İngiltere, Eylül’de Pakistan ve Kasım’da İran katıldı. Bölge devletlerinin ortak güvenlik ve savunma için işbirliğini sağlamak amacıyla yönelik olan pakt birleştirici olamamıştır. Bölgede yeni çalışmalara ve bloklaşmalara neden olduğuna inanılan Paktın Arap ülkelerine de yarar sağlayamadığı söylenmiştir (Merih, 2006: 175- 177).

ABD Bağdat Paktına tam üye olarak değil, gözlemci olarak katılmıştır. ABD bazı konularda tereddütler yaşamıştır. Birincisi, Bağdat Paktı anlaşmasına göre pakta sadece üye devletler tarafından tanınan devletler katılabiliyordu. Irak, İran ve Pakistan tarafından tanınmayan İsrail’in pakta girmesi söz konusu bile değildir. Bu durumda ABD, İsrail’de tepkiyle karşılanan Bağdat Paktına katılarak, Ortadoğu’daki en sağlam müttefikini kaybetmeyi göze alamazdı. İkincisi, Mısır ve Suudi

Arabistan ile ilgiliydi. Mısır “barış içinde birarada yaşama” sloganı ile SSCB’ye yaklaşmaktaydı. ABD Araplar arasında itibarı olan Nasr’ı yabancılaştırmak istemiyordu. Suudi Arabistan’daki petrol kaynaklarının çoğu Amerikan şirketlerince işletilmekteydi. ABD buradaki çıkarlarını tehlikeye atmak istemiyordu. Diğer bir neden ise, ABD’nin pakt içinde yer alması, Ortadoğu ülkeleriyle sağlam ilişkiler kurmak isteyen SSCB’yi cesaretlendirebilir ve benzer paktlar oluşturmaya itebilirdi (Oran, 2002: 564). ABD Ortadoğu’da yaşanan tüm bu gelişmeler neticesinde Bağdat Paktı’na tam üye olarak katılmak yerine gözlemci üye olmayı seçmiştir. Ortadoğu’da birliklere sıcak bakmıştır. Bütün bunlar ABD’nin çevreleme politikasının ürünleridir ve ABD bu politikayı uzun yıllar başarılı bir şekilde uygulamıştır.

2.2. Süveyş Krizi

Ortadoğu’da dengeleri değiştiren bir başka olay 1956 yılındaki Süveyş’te yaşanan krizdir. Kısaca kriz, 1950lerde denetiminin batılı devletlerce yürütüldüğü Süveyş kanalını, ihtiyacı olan mali gücü sağlamak için millileştirmeye karar veren Mısır ile kanal yoluyla Basra körfezinden aldıkları petrolü taşıyan Fransa ve İngiltere arasında çıkmıştır. 1956 Temmuzunda çatışmaya dönüşmüştür. Türkiye ise Mısır’ın karşısında, İngiltere ve Fransa’nın yanında yer almıştır. Türkiye Kanalı Kullanıcılar Birliği Konferansı’na katılmıştır ve Büyükelçi Muharrem Nuri Birgi şöyle açıklamıştır: Biz Müslüman milletiz. Arap ülkelerinin hürriyet ve bağımsızlıkları için yapmakta oldukları mücadelede onlarla birlikteyiz. En büyük arzumuz Arap ülkelerinin bir an önce bağımsızlıklarına kavuşmasıdır. Ama Süveyş kanalının tarafsız ve uluslararası bir irade ve kontrole konulmasına Mısır’ın bağımsızlığına ve onuruna gölge düşüren bir nokta olarak görülmemiştir (Yetener, 2007: 101). Bu krizde Türkiye’nin Mısır’a karşı oluşan cephede yer aldığı düşünülmüş ve asıl sorun bundan sonra başlamıştır. Bağdat Paktı üyeleri arasından da İngiltere’ye tepkiler gelmiştir. ABD ise İngiltere ve Fransa’yı kınamış ve Mısır’a ılımlı davranmıştır.

Süveyş Krizi emperyalist güçler karşısında Arap devletlerinin koruyucusu gibi davranan SSCB'nin bölgedeki itibarını artırmıştır Üstelik SSCB'nin bölgede etkin olmasını engellemeye yönelik kurulan Bağdat Paktı'na rağmen Sovyet hükümeti Suriye ve Mısır başta olmak üzere Arap dünyası ile iyi ilişkiler geliştirmiştir. Bu bir anlamda Bağdat Paktı'nın başarısı hakkında da ipuçları vermiştir. Eisenhower, Pakıtın başarısız olması üzerine Sovyetlerin bölgede dengeleri değiştirmesinin önüne geçmek amacıyla aktif olarak Ortadoğu siyasetine girmeyi amaçlamıştır. İngiltere ve bölge ülkeleri üzerinden yürüttüğü politikalar sonuç vermemiştir. Bu açıdan bakıldığında Eisenhower Doktrini'nin ABD'nin Ortadoğu politikasında bir dönüm noktası olduğu görülmüştür (Seydi, 2011: 4).

Mısır'da Albay Nasır'ın Süveyş Kanalını kamulaştırmak istemesinin ardından İsrail'in Mısır'a saldırması ve müteakip Fransız- İngiliz müdahalesi yüzünden Ortadoğu'da durumun kötüye gitmesi, özellikle de Suriye'deki iç gelişmeler, Ortadoğu'nun Türkiye'nin güney sınırındaki bölümünde açık bir Sovyet sızıntısı yaşandığını ortaya koyduğu için, Türkiye'nin kaygılarını artırmıştır (Yeşilbursa, 2010: 83). Türkiye Süveyş Kanalı krizinden oldukça önemli ölçülerde etkilenmiştir. Bir taraftan Bağdat Paktı'nın etkisiz hale geldiği düşünülürken diğer taraftan Suriye ile yaşanan gerginlikler bu krizin seviyesini de artırmıştır.

Türkiye, bölgede bir pakt kurmaya çalışırken Arap dünyasında Pan-Arabizm akımı son derece etkili olmuştur. Bağdat Paktı kurulduğu anda Irak'ın Arap dünyasının lideri olacağı düşünülürken Süveyş krizinden sonra Arap dünyasının tartışmasız lideri Nasır olmuştur. Bağdat pakıtına karşı çıkması, Süveyş'te Mısır orduları yenilmesine rağmen bunu siyasi bir zafere dönüştüren Mısır başkanı Nasır, Arap dünyasının tartışmasız ve karizmatik lideri olmuştur. Kendisi ilk dönemlerde Arap lideri olma gibi bir düşüncesi yokken Ortadoğu'da gelişen olaylar onun Arap dünyasında bir lider olarak doğmasına neden olmuştur. Bağdat Pakıtından sonra Arap dünyasının liderliği için Irak kuvvetli bir konuma gelirken arkasından çıkan Süveyş krizi ile bu durumu Nasır lehine çevirmiştir (Duman, 2005: 316).

2.3. Eisenhower Doktrini

ABD'nin bölgede hissedilmeye başlayan etkisi 1957'de yeni ABD Başkanı Dwight Eisenhower 'ın kongreye sunduğu doktrinle daha da belirginleşmiştir. ABD bu doktrinle bölgede komünizm saldırılarına karşı, ilgili bir devletin isteği üzerine askeri kuvvetler kullanma yetkisine sahip olmuştur. Doktrin önce Lübnan'da sonrada Ürdün'de uygulanmıştır (Yetener, 2007: 102). Menderes ise doktrinler karşısında Bağdat Paketi'nin öneminin zayıflamasından şüphe ediyordu. ABD Büyükelçisine sık sık uyarılarda bulunmuştur.

Eisenhower iki unsur üzerinde özellikle durmuştur. Birincisi Ortadoğunun, o dönemde bilinen petrol rezervlerinin üçte ikisini barındıran ve Avrupa, Asya ve Afrika devletlerinin büyük çoğunluğunun petrol ihtiyacını sağlayan ülke olması olmuştur. Diğer önemli konu ise Ortadoğu'nun üç büyük dinin doğduğu yer olması gerçeğidir. Bu bölge kutsal bölgeler içinde yer almıştır(Oran, 2002: 566). ABD Başkanı Eisenhower bölgedeki SSCB'den kaynaklanan komünist tehlikenin farkındadır. Bu bölgede yaşanacak sıkıntıların ABD'yi ve hedeflerini olumsuz etkileyeceğini düşünmüştür ve diğer yandan dini duygulara seslenerek Ortadoğu'nun önemini vurgulamıştır.

ABD Başkanı Eisenhower bütün bu sebeplerden dolayı ABD Kongresi'nden yetkiler istemiştir. Bunun üzerine başkana, Ortadoğu'da askeri yardım ve işbirliği programları hazırlamak ve bunlardan yararlanmak isteyen tüm ülkeler ile işbirliği yapma yetkisine sahip olmak, komünizm tehdidinden gelebilecek her türlü saldırıya karşı her türlü yardım işbirliğine girebilmek ve 1958-1959 döneminde Ortadoğu'da ekonomik ve askeri yardımların nasıl kullanılacağına karar verebilmek gibi yetkiler tanınmıştır (Oran, 2002: 566). Bu yetkilerin verilmesi, gerek ABD gerekse gölge ülkeleri için önemli bir gelişme olmuştur. Çünkü bu doktrinle ABD Başkanı bölgede yer alan herhangi bir ülkeye gerekli gördüğü takdirde askeri müdahalede bulunma yetkisi almıştır. Diğer yandan ABD, Ortadoğu ülkelerinin bağımsızlıklarını korumak adına her türlü askeri ve ekonomik işbirliği konusunu bölgeye sunmuştur.

Bağdat Paktı üyeleri Türkiye, İran, Irak ve Pakistan başbakanları yayınladıkları ortak bildiriyle doktrinden kaynaklanan memnuniyetlerini bildirmişlerdir. Bağdat Paktı'nın diğer üyesi olan İngiltere ise aynı görüşte değildi ve söz konusu doktrinle bölgede liderliğin ABD'ye geçtiğini fark etmiştir. Lübnan, Libya, Türkiye, Irak ve İran doktrine katıldıklarını resmen açıkladılar. Başta Mısır olmak üzere birçok Arap ülkesi ise doktrine karşı soğuk bir tavır içinde olmuştur. İsrail bile, kendisine yönelik Arap ihtiraslarını kamçılacağı gerekçesiyle, doktrine katılmamıştır. Türkiye doktrine, Mart 1957'de katılmıştır. ABD ile birlikte ortak yayınlanan bildiride, ABD'nin kesin ve değişmez amacının ahlak kurallarının hüküm süreceği bir dünyada adil bir barışın kurulması olduğu vurgulanarak, Ortadoğu'nun komünizme karşı güvenliğe olmasının, ABD ve Ortadoğu uluslarının ortak çıkarı olduğu ifade edilmiştir (Oran, 2002: 568).

Doktrinin Türkiye açısından sonuçları; ABD'nin bölgedeki operasyonlarını gerçekleştirebilmesi için Türkiye'ye duyduğu ihtiyaç arttırmıştır. Bu durum, Türkiye'deki Amerikan askeri üslerine özel bir önem verilmesine yol açmıştır. 1954'te kurulan İncirlik üssü geliştirilmiştir. Türkiye'ye verilen Amerikan askeri yardımları artırılmıştır. 1954'ten sonra giderek azaltılan ve bazı şartlara bağlanan Amerikan ekonomik yardımları, tekrar artmaya başlamıştır. Türkiye doktrini benimsemeyen Arap ülkeleri ve onlara destek veren SSCB'yle ilişkilerinde gergin bir döneme girmiştir. Bu durum 1957 yılında Suriye'yle savaşın eşğine gelmesine yol açmıştır. Türkiye ilk kez topraklarındaki Amerikan üslerinin NATO amaçları dışında, Ortadoğu olaylarına müdahale etmek için kullanabilmesine izin vermiştir. Bu çerçevede 1958'de Lübnan ve Ürdün olaylarına müdahale edilirken, İncirlik üssünden yaralanmıştır (Oran, 2002: 568).

2.4. Irak ile İlişkiler

Irak'ta Temmuz 1958'de General Kasım liderliğinde askeri darbe olmuş ve monarşiden cumhuriyet rejimine geçilmiştir. Irak kralı Faysal ve Başbakan Nuri Sait Paşa'nın darbe sırasında öldürülmesi Menderes'i

üzümüştür. Irak darbesi, Bağdat Paktı'nın da çöküşünü hazırlamıştır. Menderes bu darbenin dış etkilerle tahrik edildiğini ve amacının ise Bağdat Paktı'nı vurmaktır olduğunu söylemiştir. Irak'taki darbenin sınır komşusu olarak Türkiye'yi olumsuz etkileyeceğinden endişelenen Menderes, Irak'a askeri müdahalede bulunmaya karar vermiştir. Ancak ABD, Mısır ve SSCB bu duruma birlikte karşı çıkarak Türkiye'yi vazgeçirmiştir (Yetener, 2007: 103).

Temmuz 1958'deki Irak darbesi, ABD'nin bölgedeki etkisini ve gücünü kanıtlayan bir gelişme olmuştur. Darbe sonrası Türkiye'de yapılan toplantı sonucunda yayınlanan ortak bildirimde, Ortadoğu'nun barış, güvenlik ve istikrarıyla ilgilenen devletlerden yardım istemiştir. Elbette ki ilk devlet ABD' olmuş ve Dulles bu çağrıya kısa sürede olumlu cevap vermiştir. Irak darbesi sonrası Londra'da, İngiltere, İran, Pakistan ve Türkiye başbakanlarıyla Dulles'in katılımıyla olağanüstü yapılan toplantıda, pakt üyeleri sadece doğrudan değil, dolaylı saldırılar sonrasında da birlikte hareket etme kararı almışlardır. Ortak güvenlik için özgür dünyanın diğer üyeleriyle işbirliği yapılacağını, ortak güvenlik hükümlerini güçlendirmek için birlikte çalışacaklarını vurgulamışlardır. ABD 1955'de kurulurken katılmadığı Bağdat Paktı'na bir anlamda dahil olmuştur (Oran, 2002:569). Ancak bu gelişmelerin iktidar ve muhalefet arasında ciddi sorunlar çıkardığı görülmüştür. Muhalefet kanadından dolaylı yardımların belirsiz ve geniş bir ifade olduğuna dair tepkiler gelmiştir. Ancak DP Türkiye'nin bir NATO üyesi ülke olduğunu ve benzer saldırılarda zaten örgüt tarafından müdahale olacağını belirtmiştir.

Irak'ın Mart 1959 'da Bağdat Paktı'ndan resmen çekildiğini açıklaması üzerine Ağustos 1959'da örgütün ismi Merkezi Anlaşma Teşkilatı (Central Treaty Organization; CENTO) olarak değiştirildi. Bu arada ABD, Türkiye, İran ve Pakistan ile içerikleri aynı olan güvenlik anlaşmaları imzaladı. Türk- Amerikan İşbirliği Anlaşması (Mart 1959); Anlaşmaya göre ABD, Türkiye'ye karşı herhangi bir saldırı durumunda, Türk hükümetinin talebiyle, silahlı güç kullanmak da dahil olmak üzere her türlü yardım ve işbirliğine hazır olacaktı. Ayrıca ekonomik yardımların da devam edeceğini bildirmekteydi (Oran, 2002: 569).

Türkiye'nin Irak ile olan iyi ilişkileri Irak'ta 1958'de yapılan darbe ile bozulmuştur. General Kasım önderliğinde yapılan darbe sonrası Irak dış politikası da değişmiştir. Irak, Bağdat Paktından da çekilmemiş ancak toplantılara da katılmamıştır. 1959 da Bağdat Paktı CENTO(Central Treaty Organization) olarak değiştirilmiştir. Ancak etkisiz bir pakt olarak kalmıştır. General Kasım'ın Türkiye ile çok fazla gerginlik yaşadığını da söyleyemeyiz. Ancak Kasım'ın Türkmenlere karşı oldukça acımasız tutumu ve yapılan bazı kanlı katliamları gerekçe göstererek, batılı müttefiklerinden özellikle ABD'den, Irak'a müdahale konusunda yardım istemiştir. Ancak Türkiye istediği yardım ve desteği alamayınca müdahaleden vazgeçmiştir.

2.5. Suriye İle İlişkiler

Bölge devletleri arasında Menderes'i en çok zorlayan Mısır ve Suriye olmuştur. Her ikisi de batı karşıtı bir politika benimsemiş ve SSCB'den destek ve silah yardımı almışlardır. Mısır ile ise her iki ülkenin de Ortadoğu'da üstlenmek istediği rollerden dolayı anlaşmazlık yaşamıştır. Suriye'nin Hatay'a yönelik imaları, SSCB ile yakın ilişki içerisine girmesi 1957'de SSCB ile Ekonomik ve Teknolojik Anlaşma imzalaması, Eisenhower Doktrinine karşı çıkması, komünizm eğilimi önemli olmuştur (Yetener, 2007: 105). Bu arada Türkiye tedbir amacıyla Suriye sınırına asker yığmıştır.

Suriye konusundaki gerginlikler devam ederken Sovyetler Birliği Türkiye'ye bir nota vererek Suriye politikalarını desteklediğini belli etmiştir. Sovyetler Birliği Başbakanı Bulganin verdiği notada Türkiye ve Amerika'yı Suriye'ye karşı saldırı planlamakla suçlarken, Türkiye ile Suriye arasında oluşabilecek herhangi bir savaş durumunda Sovyetler Birliğinin Suriye'nin yanında yer alacağını açıklamıştır. Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Andrei Gromyko ise "Türkiye, Suriye'ye karşı harekete geçerse kendini uçurumda bulacaktır" ifadelerini kullanarak Türkiye'yi açık bir dille tehdit etmiştir (Küçükvatan, 2011: 85). Menderes bu notaya karşılık olarak Türkiye'nin savaş girişimi olmadığını ifade etmiştir. Eylül 1957'de Suriye'den nota gelmiş ardından BM'ye şikâyet etmiştir.

Diğer gelişme ise Şubat 1958’de Mısır ve Suriye’nin Birleşik Arap Cumhuriyetini (BAC) kurlmaları olmuştur. Türkiye BAC’ı tanımıştır. Bunun yanında Irak ve Ürdün birlikte Arap Birliği’ne destek vermiştir (Yeter, 2007: 106- 107).

Suriye Bağdat Paktı’na karşı olmuştur. Irak- Türkiye anlaşması imzalandığında Baas Partisi yanlıları sokaklarda Irak ve Türkiye aleyhinde gösteriler yapmış, İngiltere, Irak ve Türkiye’nin bütün gayretlerine rağmen pakta her hangi bir Arap devleti üye olmamıştır. Arap dünyasında Irak’ın etkinliğinin artması Suudi Arabistan’ı Mısır’dan uzaklaştırırken Suriye, Türkiye ile Irak’ın yakınlaşmasından çekinerek Mısır’a yaklaşmıştır. NATO üyesi olarak Türkiye bölgedeki en büyük askeri güçtür. Suriye’nin Türkiye ile mücadele etmesi beklenemezdi. Nasır, bütün çabasına rağmen Bağdat Paktı’na karşı en azından yanına bir Arap devletini yani Suriye’yi çekebilmiştir. Bağdat Paktı kurulduktan sonra Nasır her fırsatta Irak’ı suçlamaya başlamış ve Suriye ile bir pakt imzalayacakları konusunda anlaşıklarını ve bununla Suudi Arabistan’ın da ilgilendiğini belirtmiştir (Duman, 2005: 318).

Dış siyasette Sovyetlerin etkisine girmeye başlayan Suriye’nin iç siyasetinde de önemli değişiklikler olmuştur. Sosyalist fikirleri savunan Baas Partisi Suriye yönetimindeki etkisini her geçen gün artırmıştır. Baas Partisi’nin bölgesel siyasetini şekillendiren iki unsurdan biri İsrail diğeri ise Türkiye olmuştur. İsrail batı desteği ile Ortadoğu’da kurulan bir devletti ve batı ile olan ilişkileri devam etmiştir. Baas partisinin bakış açısına göre batı ile sıkı ilişki içerisinde olan İsrail’in Ortadoğu’da varlığı sürdükçe Arap devletleri için savaş tehlikesi de sürecektir. Suriye için tehdit olarak görülen diğer bir devlet ise Türkiye olmuştur. Türkiye’nin Hatay meselesi sonrasında Suriye’den daha fazla toprak talebinde bulunabileceğinin düşünülmesi, Suriye’de Türkiye ile ilgili konularda olumlu yaklaşımların oluşmasına engel olmuştur (Küçükvatan, 2011: 80).

2.6. İsrail İle İlişkiler

Türkiye İsrail’i 1949’da tanıyan ilk Müslüman devlettir. Menderes Hükümeti ise Arap Devletlerinin hoşnutsuzluğu nedeniyle İsrail’i ağır

yük olarak görmüş ancak ilişkileri koparmamıştır. Bağdat Paketi'nin 5. maddesine göre; Bölge güvenlik ve barışı için aktif ilgili olan ve taraflarca kesinlikle tanınan herhangi bir devlet veya Arap Birliği üyesi devletlerinden birinin katılımına açıktır. Bu maddeye göre Arap devletleri, Pakistan, İnan, İngiltere ve ABD pakta katılabiliyordu. Ancak İsrail Irak tarafından tanınmadığı için pakta katılamıyordu (Merih, 2006: 176- 177). İsrail'in de katılmak için özel bir çaba harcadığı söylenemez. Hatta bölgedeki kendi çıkarlarına ters düştüğü için karşı da çıkmıştır.

Menderes İsrail'e ekonomik anlamda olumlu yaklaşırken, Arap devletleri yapılan görüşmelerde ikilemde kalmıştır. İsrail, başından beri Bağdat Paketi'na olumsuz yaklaşmıştır. Türkiye'nin izlediği Arap yanlısı politikalar İsrail'i rahatsız etmiştir (Yetener, 2007: 107- 108). Süveyş krizinde İngiltere, Fransa ve İsrail Mısır'a karşı silahlı saldırıya girişmesi üzerine, Türkiye, İngiltere ve Fransa'nın müttefiki olması nedeniyle sadece İsrail'i kınamıştır. İsrail ile ilişkilerde soğukluk yaşanmıştır (Yetener, 2007: 109).

Bu dönemin dış ilişkilerinde Paktlar zincirini tamamlayan son pakt İsrail'le imzalanan Çevresel Pakt'tır. İsrail Başbakanı David Ben Gurion, Mısır'da yükselen Pan-Arap akımların ve bu ülkenin SSCB ile yakın ilişkiler içinde girmesinin Orta Doğu'da İsrail'in güvenliğini tehdit ettiği inancındaydı. Böylece İsrail Başbakanı Arap Devletlerinin hareket imkânlarını kısıtlamak için yeni bir oluşum meydana getirdi. Bu yeni oluşuma "Çevresel Pakt" adını verdi. Çünkü Ben Gurion pakta Arap devletlerinin çevresinde yer alan Etiyopya, İnan ve Türkiye'yi dâhil etmek istiyordu. Ben Gurion Etiyopya ile İnan'la güvenlik işbirliği anlaşması imzaladıktan sonra Türkiye'ye yöneldi. Türkiye pakta olumlu karşılamış ve 28 Ağustos 1958'de Türkiye Çevresel Pakt'a dâhil olmuştur. Türkiye'nin bu pakta katılmasının en önemli nedeni, İnan'ın Bağdat Pakt'ından ayrılmasından sonra güneyde algıladığı tehdidin büyümesi olmuştur. Ancak bu pakt Türkiye'de 1960 darbesinden sonra etkinliğini yitirmiştir (Duman ve Birsal, 2012: 314).

2.7. Türk – Arap İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra kuzeyden gelen Sovyet tehdidi baskısını derinden hisseden ve bu nedenle Batı bloğuna kayan Türkiye, Ortadoğu'da ortaya çıkan her yeni devletin muhtemel bir Sovyet müttefiki olmasının doğurabileceği kısıkaca karşı psikolojik, diplomatik ve taktik hazırlığı iyi yapılmamış refleksler göstermiştir. Stratejik nitelikli bir bölgesel planlamadan çok bu blok eksenli reflekslerin sonucunda İsrail'i ilk tanıyan ülkeler arasında yer alması, Süveyş bunalımı konusunda takınılan tavır,

Bağdat Pakti'nin kurulması ve Suriye ile savaşın eşiğine gelinen gerilim zaten varolan psikolojik birikimi siyasi bir karşı kutup algılamasına dönüştürmüştür. Bu dönemde Batı ülkelerine karşı anti-sömürgeci bir siyasi söylem ve mücadele başlatan Arap kamuoyunda Türkiye, bu kez sömürge ülkelerinin bölgedeki stratejik ortağı olarak görülmeye başlanmıştır(Davutoğlu, 2001: 410).

Türk-Arap ilişkilerinin dönüşümünü sağlayan bazı önemli hususlar vardır: Bunlardan birisi de, başta Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan olmak üzere Arap devletleriyle olan ilişkilerin gerginleşmesini yol açan 1955 Bağdat Pakti'dir (Bostancı, 2013: 17). Irak dışında, hiçbir Arap ülkesinin katılmadığı Paktin Arap alemindeki etkileri hiç de müspet olmamış, Arap ülkeleri içinde Pakta en fazla Mısır tepki göstermiş, onu Suriye ile Suudi Arabistan izlemiştir. Böylece Bağdat Pakti, Orta Doğu'da ve özellikle Arap kuşağında birleştirici bir rol oynamak bir yana, bu kuşağın parçalanmasına vesile olmuştur. Bağdat Pakti, Türk-Arap dostluğunu sarsmış, Türkiye'nin imajını son derece olumsuz etkilemiş, gerçekte bölgedeki Batı çıkarlarında çok büyük bir hasara yol açmış, Arap ülkelerinin Sovyetler Birliği ile uyumunu hızlandırarak Sovyetlerin bölgeye girmesine imkân sağlamış ve Türk-Sovyet ilişkilerine de gölge düşürmüştür (Bostancı, 2013: 182). Arap -İsrail ilişkileri Ortadoğu'daki en temel sorundur. ABD, İsrail'in güvenliğini bahane ederek bölgede egemen olmak istiyor.

2.8. Lübnan ve Ürdün Olayları

Lübnan ve Ürdün Bağdat Paktı'na katılmamış ancak karşı bir tavır da takınmamıştır. Bir anlamda tarafsızlık politikası izlemeye çalışan iki ülkede 1957 Eisenhower Doktrinine karşı sempati ile yaklaşmıştır. Lübnan söz konusu doktrine ilk destek veren ülkelerin başında yer almıştır. Türkiye, Bağdat Paktı ile Ortadoğu'da aktif bir politika içine girmiştir. Pakt Ortadoğu'da yükselen Nasır hareketine karşı Türkiye'nin Batı adına üstlendiği bir misyon haline gelmiştir. Mısır ve Suriye; Türkiye'ye karşı öfkeli ve saldırgan bir tavır içine girmiş ve Türkiye'yi "Batı emperyalizminin jandarması olmakla" suçlamıştır. İşin içinde İngiltere'nin olması, Bağdat Paktına alternatif bir ittifak kurulmasına yol açmıştır. Mısır'ın öncülüğünde Suriye, Suudi Arabistan ve Yemen aralarında ortak bir blok oluşturmuştur. Ürdün ve Lübnan tarafsız kalarak her iki tarafa da mesafeli durmuştur(Demir, 2011: 702).

Lübnan'da 1958 yılında yapılan genel seçimler sonucu seçimlerde hile olduğu gerekçesiyle iç karışıklık yaşanmıştır. Yarı Müslüman yarı ise Hıristiyan olan halkın büyük bir kısmı Nasır taraftarı olarak ikiye ayrılmıştır. Eisenhower Doktrini'ne karşı olan halk ayaklanmış ve gösteriler yapmaya başlamıştır. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Chamoun batılı ülkelerden yardım istemiştir.

Lübnan Cumhurbaşkanı Camile Chamoun Türkiye ve Irak'ın Lübnan'a müdahale etmesini istemiştir. Lübnan'a bir müdahale hazırlığında olan Irak Başbakanı Nuri Said Paşa askeri birlikleri Irak'ın güneyine sevk ederken General Kasım ve Abdüsselam Arif bir darbe girişimi ile 14 Temmuz 1958'de hükümeti ele geçirmiştir. Bu darbe esnasında Kral Faysal ile Prens Abdullah öldürülmüştür. Darbe esnasında çıkan karışıklıkta Başbakan Nuri Said Paşa da halk tarafından öldürülmüştür. Böylece Orta- Doğu'da dengeler tekrar değişme trendine girmiştir. İran ABD, Irak, Türkiye ABD yanlısı iken Rusya'nın Irak'a sızabilme imkânı oluştururken ABD'yi endişeye sevk etmiştir. ABD derhal 15 Temmuzdan itibaren Lübnan'a asker çıkarmaya başlamıştır. Bu hadiseden Ürdün de etkilenmiş ve derhal Kral Hüseyin ABD ve İngiltere'den yardım istemiştir. İngiltere bu çağrı üzerine 2200 kişilik askeri bir kuvveti

Ürdün'e göndermiştir. Suudi Arabistan Kralı da Bağdat Pakti'na üye ülkelerin derhal Irak'a müdahale etmesini istemiştir. 14 Temmuz 1958 yılında Irak'taki darbeden sonra Kasım yönetimindeki Irak pakttan çekilmiştir (Kaştan, 2008: 315). Irak'ta yaşanan gelişmeler, Irak eski kralı Faysal ile akrabalığı bulunan Ürdün Kralı Hüseyin'i de harekete geçirmiştir. Ürdün Kralı İngiltere'den yardım talep etmiş ve ABD ise bu sırada konunun önemini anlamış ve Lübnan'a asker çıkarmaya başlamıştır.

2.9. Türkiye Sovyet Yakınlaşması

Adnan Menderes'in iktidarının son dönemlerinde Türkiye'nin ABD ile ilişkileri küçük sarsıntılara rağmen devam etmiştir. Ancak 1959 yılında geldiğinde özellikle Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, dış politikada alternatif arayışlara yönelmesi gerektiğini ifade etmeye başlamıştır. Zorlu'nun 1959 yılı Dışişleri Bakanlığı bütçe görüşmeleri esnasındaki konuşması ABD'ye eklemlenmiş bir ülkenin Soğuk Savaş dönemi politik söyleminden uzak olmuş ve Üçüncü Dünya ülkeleri ve SSCB ile ilişkilerin gelişmesine zemin hazırlayan bir içermiştir. Daha önce şiddetle meydan okuduğu Tarafsızlar Bloğuna bu kez birçok atıfta bulunmuştur. Cumhurbaşkanı Bayar da 1 Kasım 1959'da Meclis'te yaptığı konuşmada benzer vurguyu yapmıştır. Bundan sonraki dönemde Menderes'in konuşmalarında da artık iki kutuplu dünyanın ötesindeki gerçeklerin olduğu teması işlenmeye başlamıştır. Hâlbuki Türkiye SSCB'ye ve Tarafsızlar bloğuna karşı hep mesafeli davranmış, Moskova'dan gelen ılımlı mesajların arkasında bile başka niyetler aramış, bu anlamda ilişkilerini Soğuk Savaş misyonuna endekslemiştir (Seydi, 2011: 5). Ortadoğu'da yaşanan krizlerin de etkisiyle Türk dış politikasında yeni arayışların oluştuğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle ABD'nin Bağdat Pakti'na katılmaması ve gözlemci üye olması, Irak darbesi ve yaşanan olayların birer nedeni olabilirdi.

Türkiye'nin ABD dışında bir politika arayışında ülke içi gelişmelerin de etkisi vardır. Irak darbesi sonrası çok ciddi bir şekilde muhalefetten baskılar gelmiştir. Kanlı Irak darbesi elbette Menderes'i de ürkütmüştür. ABD'nin net tavır almaması da düşündürüyordu. Zaten ABD,

Türkiye'nin Irak'a müdahalesine karşı çıkmıştı. Bu açıdan bakıldığında dış politika yapıcılarının ABD dışında bir alternatif araması gayet doğal bir olaydır. Menderes'te böylesi bir durumda 1960 Temmuz ayında Moskova'ya gideceğini açıkça beyan etmiştir.

Başbakanın Moskova ziyareti yer aldığı CENTO'nun diğer üyelerine anlatılmıştır. Dışişleri Bakanı Menderes'in Moskova ziyaretinin özel bir amacının olmadığını; "...nasıl ki Batılı müttefiklerimiz Sovyetlerle ikili ilişkiler kurmak için kendilerini serbest sayıyorlarsa, biz de ittifaklarımıza sadık kalmak kaydıyla aynı şekilde hareket etmek hakkına sahip bulunuyoruz" mesajının iletilmesini istemiştir. Bununla beraber Moskova'ya herhangi bir siyasi hatta ekonomik anlaşma imzalama niyetlerinin olmadığını Şah'a özellikle ve ısrarla belirtmek istemiştir. Bu ziyaret sırasında Sovyetler Birliği'yle yalnız bir 'Sağlık Anlaşması' imzalanacağını ve bunun dışında NATO ya da CENTO müttefiklerini ilgilendiren bir siyasi anlaşmanın müzakeresi bahis konusu olmayacağını Şah'a bildirilmesini istemiştir (Seydi, 2011: 10).

Sonuç

Genel olarak bölgede SSCB etkisi, kuzey ve batıdaki ABD önderliğindeki NATO etkisi Adnan Menderes dönemi ülkemiz dış ilişkiler programımızın temel noktaları olmuştur. Dönemi boyunca bölgede yaşanan gelişmelerin fazlalığı, dengenin ve birliğin kurulamamış olması ve çok sayıda gruplaşmanın olduğu göz önüne alınmalıdır. Bağdat Paketi'nin başarısız oluşu da önemli bir gelişme olmuştur.

Adnan Menderes'in Ortadoğu'da aktif rol alacağı muhalefet yıllarındaki tutumundan da belli olmuştur. Söylemlerinde CHP'yi bölgeyle ilişkileri ihmal ettiği yönünde sıkça eleştirmiştir. Özellikle Atatürk ve İnönü'yü Araplara karşı kayıtsız kalmalarından dolayı eleştirmiş ve bozulan ilişkileri düzeltmeyi amaçlamıştır. Menderes'in Ortadoğu ile ilgili olarak başlangıçtan beri en büyük ideali, Atlantik paktı çerçevesinde bölgeyi içine alan bir Akdeniz emniyet sistemi kurulmasına öncülük etmek olmuştur. Dönemin ilk yıllarında dış politika, İngiltere'nin Ortadoğu komutanlığı projesi çerçevesinde şekillenmiş ve NATO yerine

kurulacak Ortadoğu komutanlığının yer alması önerilmiştir. Ancak bölgede fazla etkili olamayacağını anlaması, hem de NATO dışında olması nedeniyle masraflı bir oluşum olacağı için bu projenin NATO bünyesinde yer almasına karar verilmiştir (Yetener, 2007: 95). Menderes Ortadoğu' da ülkesinin coğrafi ve özel konumunu dikkate almak istemiş ve kilit bir role sahip olduğunu düşünerek harekete geçmek istemiştir.

Türkiye korunma politikası izleyerek, Sovyet tehdidine karşılık batı yanlısı olmuştur. Ancak Arap dünyası ile uzaklaşmış ve dahil olduğu paktlar nedeniyle sıcak çatışmaların eşiğinden dönülmüştür. Özellikle İsrail'i tanımasıyla ve destek vermesiyle Araplar ile ilişkiler oldukça gerginleşmiştir. Bu durumda Araplar da sonraki yıllarda Türkiye'nin dış politikadaki sorunlarına cevap aramayacak ve hatta Kıbrıs Sorunu'nda olduğu gibi karşı politikalar izlemiştir.

Türkiye'nin İsrail'i tanıması ve sıkı ilişkiler içine girmesi, Arap-Müslüman ülkeleri rahatsız etmiştir. Araplar, İsrail'in Filistin toprakları üzerinde kurulmuş olmasına ve Arapların haksızlığa uğramasına tepki duymuşlar ve Türkiye-İsrail ilişkilerine şüphe ile bakmışlardır. İsrail faktörü Türk – Arap ilişkilerinde en önemli faktörlerden biridir. Menderes ve arkadaşları İsrail ile sıkı ilişki kurmayı Türkiye'nin askeri, siyasi ve ekonomik çıkarları açısından faydalı görmüştür. Bunun üzerine, bölgede Menderes dönemi boyunca çatışma ve krizler olmuştur. 1956 Süveyş Krizi ve Arap-İsrail savaşı, 1957 Suriye krizi, 1957-1958 Lübnan ve Ürdün olayları, 1958 Irak Devrimi gibi krizler yaşanmıştır (Gözen, 2009: 181- 182).

Sonuç olarak, İkinci Dünya savaşı sonrasında bölgede batı hâkimiyeti görünüyor. İngiltere ve Fransa'nın bölgedeki gücü azalıyor. Bölgeden çekilmeye başlıyor. Fakat İngiltere ABD'nin bölgede olmasından yana. Çünkü İngiltere NATO dışında olduğundan dolayı Sovyet tehdidini de hesaba katarak kendisi yerine daha güçlü bir oluşum olması gerektiğini inanmış ve bölgedeki paktlara dahil olmaya çalışmıştır.

Bölgede yaklaşık 25 ülke bulunmakta ve büyük çoğunluğu Arap kökene dayanmaktadır. Birçoğu da sonradan oluşturulan yapay devletler olarak dikkat çekmektedir. Bölgenin temel sorunlardan biri, birbirine

komşu ülkeler çatışma halinde ve komşuluk ilişkileri hiç de iyi olmamıştır. Batılı güçler bölgeyi dizayn ederken halka dayanmayan bir iktidar kurgulamıştır. Bu rejimlerin karşısına da İsrail'i tehdit olarak yerleştirmiştir. Bölgede rejimler baskıcı bir halde bulunmuştur. Baskıcı olmalarına rağmen iktidarda olmaları batı kaynaklı olduklarını göstermiştir. Batı kaynaklı Ortadoğu ülkeleri yönetimlerinin bu durumu günümüze kadar temel hatlarıyla devam etmektedir.

Kaynakça

- Akşin, S. (2004), *Ana çizgileriyle Türkiye'nin yakın tarihi 1789-1980*, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Bostanci, M. (2013), Türk- Arap ilişkilerine etkisi bakımından Bağdat Paktı, *Akademik Bakış Dergisi* 7, (13). 171- 184
- Bozdağ, İ. (2004), *Darağacında bir Başbakan*. İstanbul: Truva Yayınları.
- Bulut, S. (2008). *Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950- 1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası*. Ankara *Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 41, 35-61.
- Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik derinlik*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Demir, Ş. (2011). *Dünden bugüne Türkiye'nin Suriye ve Ortadoğu politikası*. *Turkish Studies Dergisi* 3, (6). 691- 713.
- Duman, O. Ö. ve Bırsel, H. (2012). *Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki Eden Dış Gelişmeler*. Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü *Atatürk Dergisi* 1. (1). 299- 318.
- Duman, S. (2005). *Ortadoğu krizleri ve Türkiye*. Atatürk Üniversitesi *Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 5. 313- 332.
- Gözen, R. (2009). *Türkiye'nin dış politikası*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Kaştan, Y. (2008). *II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye- Irak Siyasi İlişkileri*. http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/articles/2008/19/YKASTAN.PDF.

- Küçükvatan, M. (2011). Soğuk Savaşın Türk dış politikasına etkileri ve 1957 Türkiye- Suriye Bunalımı. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 11, (23). 73- 91.
- Merih, T. (2006). *Soğuk Savaş ve Türkiye (1945-1960)*. Ankara: Ebabil Yayıncılık.
- Oran B. (2002). (Ed.). *Türk Dış Politikası(Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar- Cilt I, 1919-1980*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Seydi, S. (2011). Demokrat Parti'nin dış politikada alternatif arayışı (1957-1960). *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14 . (2). 1- 16.
- TÜİK. (2012). *Milletvekilleri genel seçimleri 1923- 2011*. Ankara: TÜİK Matbaası.
- Yeşilbursa, B. K. (2010). Demokrat Parti dönemi Türkiye'nin Ortadoğu politikası (1950- 1960). *History Studies (Ortadoğu Özel Sayısı)*. 67- 98.
- Yetener, M. (2007). Adnan Menderes biyografisi ve dış politika vizyonu. Demir, A.F. (Ed.). *Türk Dış Politikasında Liderler*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Turkey Middle East Relations in Adnan Menderes Period

Abstract

Middle East and Arab countries Adnan Menderes stressed cooperation with neighboring countries and would like to establish close relations with Arab countries. However, after the Second World War against the communist threat emanating from the Soviet Union based in the U.S. has chosen to approach the western block. Among the causes of this convergence and economic aid from the United States to be a leader in the region said request. U.S. and UK have been included in the pact they have established in the region and many Arab countries were invited to the pact. Alamayınca the answer you want from the Arabs in recent years has made preparations for negotiations with Soviet Russia. However, even without final interview date has been sentenced to death. Meander along the 10-year rule in the region every opportunity to have a say in order to be asked, in the face of the Soviet threat, the United States and Britain took the side. In this process, the Baghdad Pact, the Suez Crisis, Iraq, Pulse, our foreign policy developments such as the Eisenhower Doctrine are important issues.

Key Words: Adnan Menderes Middle East, Bağdat Pact , Süveyş Crisis.